

Tussen Blauwe Golven en Groene Corridor (werktitel)

Introductie

In 1974 ontwierp Peter Struycken “Blauwe Golven”, een omgevingskunstwerk voor de openbare ruimte van Arnhem dat nog altijd het grootste openbare kunstwerk van die aard in Nederland is. Ontworpen als parkeerplaats, bestaat “Blauwe Golven” uit stroken witte en blauwe straatstenen die onder de flyovers van de autowegen van het Roermondsplein een dynamisch, golvend terrein vormen. Voorheen verbond een grote fontein dit artificiële beeld van een bewegend wateroppervlak bovendien letterlijk met het natuurlijke water van de aangrenzende rivier, de Rijn.

Inmiddels is de fontein buiten werking en ligt het werk er troosteloos, want sterk vervuild, bij. Hoewel “Blauwe Golven” voorsnog geen monumentenstatus bezit, heeft het grote canonieke waarde als een van de belangrijkste werken in de openbare ruimte van een van de grondleggers van de Arnhemse School. Ten behoeve van een ‘groen’ herinrichtingsplan voor de omgeving (Creatieve Corridor), is het Arnhemse College B&W (aangestuurd door voormalig wethouder van cultuur, Gerrie Elfrink) echter voornemens “Blauwe Golven” op korte termijn te laten slopen. De gemeente zal in dat geval een kunstwerk vernietigen waarvoor zij zelf opdracht heeft gegeven en waarvan zij eigenaar is. De over het werk van Struycken strijdende partijen zien het kunstwerk liever vandaag dan morgen verdwijnen of verzetten zich juist met volle overgave tegen een zich aandienende sloop.

Over de vele percepties, politieke ontwikkelingen, verstrengelende belangen, kortgezegd het culturele drama rond dit kunstwerk, maak ik een nieuw kunstwerk. “Tussen Blauwe Golven en Groene Corridor” is gericht op de bestaanscontext van dit specifieke omgevingskunstwerk, in het perspectief van een, naar blijkt, willekeurige omgang met cultureel erfgoed in Nederland. Een uitgebreid onderzoek naar de betekenis van cultureel erfgoed resulteert uiteindelijk in een omvattende (video)installatie over het grijze krachtenveld tussen preservatie en vernietiging van kunst.

Inhoudelijk concept

Sinds een aantal jaar wordt ook de beeldende kunst structureel onderworpen aan neoliberale dogma’s, haar artistieke waarde ondergeschikt gemaakt aan economische criteria. De waarde van het kunstwerk wordt inmiddels langs de economische meetlat bepaald. Het lijkt tegenwoordig ‘normaal’ te zijn om zonder veel bedenking een kunstwerk in de openbare ruimte, dat niet meer beantwoordt aan thans geldende belangen, te vernietigen. Van een kunstwerk in een museale collectie, onder de hoede van een curator, zouden we ons dat niet kunnen voorstellen. In de publieke ruimte is de kunst echter vogelvrij. Hoe ver rijkt de verantwoordelijkheid van een eigenaar van kunst in het publieke domein precies? Niemand lijkt de regels en gedragscodes te kennen waarmee wij in Nederland met onze kunst en cultureel erfgoed dienen om te gaan. Wat zijn die regels? Zijn er überhaupt wel regels? Wat betekent ons cultureel erfgoed, wat is haar waarde en wie legt die vast? Welke factoren en actoren bepalen kortom het lot van cultureel erfgoed?

Hoe kan er rond werken in de openbare ruimte – net als voor museumcollecties – een kader gewoven worden met conserveringsprotocollen, heldere opvattingen van auteurschap, agency en autoriteit, en ruimte voor publieke discussie? Suggereert de afwezigheid van een duidelijk kader dat kunst in de openbare ruimte geen echte kunst is maar een sociaal of economische excuus? Een consequentie van de Nederlandse 1% regeling, of politieke propaganda? Hoe kan het dat er evenzo stellig als ooit uit de sociaaldemocratische hoek werd beweerd dat deze kunst verheffend zou zijn, thans vanuit neoliberale hoek geargumenteed wordt dat kunst zonder verdienmodel een louter elitaire, dus verwerpelijke, claim doet op de belastingbetaler?

Deze en andere vragen worden verkend via veldonderzoek dat ik op dit moment uitvoer in samenwerking met een onderzoeksteam van jonge kunstenaars (zie hierover meer hieronder). Door op artistieke wijze te infiltreren in het politieke proces van besluitvorming en maatschappelijke processen in de omgeving van het kunstwerk van Struycken - door het creëren van een nieuw kunstwerk en gewapend met vragen over de betekenis van openbare kunst en cultureel erfgoed - ontsluiten we de discrepanties die het debat beheersen. Zonder ons letterlijk in het debat te mengen, verleggen we de discussie van 'voor of tegen' naar een kritische bevraging van de politieke en maatschappelijke structuur. We richten ons hierbij met name op de perceptie van artistieke waarde. Hoe gaan politici, stadsbewoners, kunstprofessionals en zelfs kunstinstituten daarmee om? Hoe wordt er eigenlijk naar "Blauwe Golven" gekeken? Waarom heeft dit werk niet al lang de status van cultureel monument? Wie is er vandaag nog ambassadeur van het begrip 'cultureel erfgoed' in een stad, onder bestuurders en stadsbewoners?

Artistieke vorm

Door het ontbreken van een serieus protocol voor publieke kunst gedijt bestuurlijke manipulatie door het naar eigen believen inzetten en interpreteren van expertise. Het publiek wordt bespeeld en misleid en ook experts ontbreekt het aan duidelijkheid of heldere juridische contouren, waardoor zij zich beroepen op eigen indrukken en ideeën. Het is de opzet en intentie van "Tussen Blauwe Golven en Groene Corridor" om deze willekeur en machtspolitiek van de situatie rond "Blauwe Golven" inzichtelijk en vooral ook voelbaar te maken. Het onderzoek en uiteindelijke werk zal op subtiele wijze de grillen van gemeentelijk bestuur ontleden en duidelijk maken hoe het voortbestaan van een iconisch werk hier onbeschermd aan overgeleverd is.

Het onderzoeksmateriaal zal onder andere gefilmde video beelden van politieke en sociale processen omvatten. Middels een collage aan percepties van politici, kunstexperts, architecten, stedenbouwkundigen, kunstenaars, kunstinstituten, juristen, historici, gerelateerde bedrijven, commercieel belanghebbenden, buurtbewoners, scholen en activisten, zoals deze zich uiten in een-op-een gesprekken en op vergaderingen, manifestaties, acties etc., zal zich het relaas ontwikkelen van een iconisch openbaar kunstwerk dat als rechteloos decorum en lijdend voorwerp van politiek geharrewar Kafkaiaans ten onder lijkt te gaan.

Een belangrijke artistieke rol ligt uiteindelijk bij de samenstelling van het verzamelde materiaal. Het gaat binnen mijn project uiteraard niet om droge verslaglegging. Het materiaal waaruit een uiteindelijke installatie zal worden samengesteld en de manier waarop zij wordt gepresenteerd genereert betekenis door impliciete gewaarwording, die ook eigen is aan de politiek rond openbaar gevoelige thema's: het onuitgesprokene binnen de gesprekken spreekt boekdelen en vertelt het verhaal. Het centraal stellen van deze impliciete ervaring brengt ons dicht bij de kunst en de eigenlijke protagonist van het verhaal. "Tussen Blauwe Golven en Groene Corridor" omarmt op intelligent subtiele wijze het surreële karakter van dit spektakel.

Onderzoeksteam

Het vooronderzoek voor dit project bestond uit een pilotproject met studenten van de afdeling BEAR van kunstacademie ArteEZ, dat ik heb opgezet en begeleid. "Blauwe Golven" fungeerde hier als case study binnen mijn onderzoek naar de omgang met kunst in openbare ruimte in Nederland. Daarbij heb ik in acht genomen dat Struycken in de jaren '60 mede-oprichter was van de afdeling Monumentaal Nieuwe Stijl aan de kunstacademie Arnhem (nu ArteEZ), waar studenten werden opgeleid in het integreren van kunst in architectuur en stedenbouw.

Na deze 1e fase is mijn formele relatie met ArteEZ afgerond en ben ik op eigen titel fase 2 van het project gestart. In de 2e fase wordt het onderzoek verdiept en wordt nieuw materiaal geproduceerd. Voor het onderzoeksproject werk ik in deze fase samen met een klein team van jonge, zelfstandige kunstenaars die een ondersteunende onderzoeksgroep vormen en tevens productionele werkzaamheden zoals camerawerk uitvoeren. Stephanie Engelbrecht, Nina Kersaan, Bram Kuypers, Sjors van Leeuwen, Constanze Schreiber en Puck Vonk zijn samengekomen vanuit een gedeelde betrokkenheid bij "Blauwe Golven" en gezamenlijke artistieke interesse in (zorg voor) kunst in de openbare ruimte.

Mijn werk is door Bram Kempers (in: “Een zuil in de polder. Hans van Houwelingen en de neo-postmoderne omgevingskunst”, 2004) en Camiel van Winkel (in: “Moderne leegte. Over kunst en openbaarheid”, 1999) ooit getypeerd als de destijdsse reactie van een nieuwe generatie kunstenaars op de omgevingskunst van de Arnhemse School. Ik vind het daarom gepast om mij samen met een wederom nieuwe generatie kunstenaars te buigen over het werk van Peter Struycken. De jonge kunstenaars, die in de ontmoetingen met betrokken partijen als het ware optreden als acteurs, zijn zelf ook producenten van toekomstig cultureel erfgoed. Op een dieper niveau zoomt het project op dit gegeven in door te demonstreren hoe zij, vanuit hun eigen prille praktijk, deze materie bevragen; verrassend uit de hoek kunnen komen of zich juist laten overrompelen door de gevestigde orde. Door middel van deze introspectie krijgt het werk de vorm van artistieke zelfreflectie, onderzoekt het wie wij zijn, wat ons werk is, en hoe wij ons tot de omgeving verhouden. Hiernaast is ook Peter Struycken direct betrokken bij de ontwikkelingen rond zijn “Blauwe Golven” en dit werk hierover. Terwijl hij zijn werk op het politieke toneel verdedigt, speel ik samen met de jonge kunstenaars op artistieke wijze in op de zaken in de periferie van dit theater.

Schoonmaak Performance

Op alle niveaus in het proces van “vernietiging versus behoud” rond “Blauwe Golven” – in de politieke arena, onder buurtbewoners en op artistiek gebied – speelt het onderhoud van het kunstwerk een cruciale factor. De schoonheid van de kunst valt hier letterlijk samen met het schoon zijn van het kunstwerk. De huidige grijze staat van “Blauwe Golven” wordt door velen als belangrijke reden aangedragen voor legitimering van de sloopplannen. De betonklinkers zijn in jaren niet schoongemaakt, en zo is het publieke werk door achterstallig onderhoud open en bloot verwaarloosd. Over het conserveren bestaat enkel onwetendheid. Zo denkt men dat de stenen geschilderd zijn en de verf versleten, terwijl de kleurpigmenten in het beton verwerkt zijn en dus met een grondige schoonmaakbeurt als nieuw hersteld kunnen worden. De gemeente handhaaft echter hardnekkig en tegen beter weten in de stelling dat het werk niet meer schoongemaakt kán worden en stelt dat alleen vervanging van de stenen het werk in goede staat zou kunnen brengen. De kosten daarvan, anderhalf miljoen, zullen echter een grote claim doen op de belastingbetaler, stelt de gemeente. De vervuilde naargeestige aanblik en de zogenaamd exorbitante hoge kosten voor een frisse aanblik worden politiek ingezet om de bevolking boos op kunst te maken en langs die weg draagvlak voor de plannen van de gemeente te verkrijgen. Er bestaat dus een groot politiek belang in het benadrukken en het handhaven van het vervuilde kunstwerk. De gemeente Arnhem gebruikt hier nadrukkelijk een beeldend middel (de vervuilde aanblik van het kunstwerk) om haar doel te bereiken. Met andere woorden, het visuele beeld van Blauwe Golven in de huidige staat wordt aangewend als propaganda om zichzelf te vernietigen.

Een belangrijk onderdeel van het project “Tussen Blauwe Golven en Groene Corridor” zal daarom bestaan uit een artistieke performance: een perfecte schoonmaakbeurt. Hiervoor wil ik een professioneel schoonmaakbedrijf de opdracht geven “Blauwe Golven” in optima forma te brengen. Gewapend met hoge drukspuiten, in een repeterende golvende stroom, bewegen de schoonmakers zich in oranje hesjes voort over het oppervlak van in totaal ca. 150 x 300 x 500 meter. Alle stenen van “Blauwe Golven” doemen stuk voor stuk schoon op vanonder de jarenoude grauwe vuilsluier. De performance integreert zo het bestaande kunstwerk van Struycken, dat van onder de laag vuil zal herrijzen. Hierdoor ontstaat als het ware een vervlechting van kunstwerken (oud en nieuw). In deze performance komen zodoende alle facetten van het project samen. Schoon en schoonheid, vuil en vuiligheid; letterlijk en figuurlijk zullen deze aspecten de rode draad vormen in het gehele uiteindelijke werk.

Als “Blauwe Golven” uiteindelijk dan toch tot sloop wordt veroordeeld moet het in zijn beste pak voor het vuurpeloton kunnen aantreden en zijn jas nog even recht trekken. Deze schoonmaakperformance zet het besluit over voortbestaan van het bestaande kunstwerk op scherp. Het oordeel over destructie gaat dan niet worden geveld over een vervuild en versleten kunstwerk, maar over het pure icoon van de Arnhemse School. Ik wil het perspectief verleggen van het wegbuldozieren van een smerig, versleten en in onbruik geraakt kunstwerk, naar de mogelijk op handen zijnde executie van een van de

belangrijkste, in optima forma verkerende, kunstwerken in de publieke ruimte. Kan deze artistieke cleaning een andere kijk op "Blauwe Golven" als erfgoed bieden?